

Agnieszka Gut

(University of Szczecin, Poland)

<https://orcid.org/0000-0003-0393-2543>

e-mail: [agnieszka.gut@usz.edu.pl](mailto:agnieszka.gut@usz.edu.pl)

Pieczęć i herb miasta w miejskim piśmiennictwie  
historycznym Pomorza Zachodniego w okresie nowożytnym.  
Obraz i słowo w budowaniu tożsamości miejskiej

*Seal and Coat of Arms of the City in the Urban Historical Literature  
of Western Pomerania in the Early Modern Period.  
Word and Image in Building Urban Identity*

ABSTRACT

The article deals with the interaction of image and word in the construction of a sense of urban identity among the citizens of the cities of the former Duchy of Pomerania in the modern period. It analyses texts on the history and symbolism of the iconography of city seals and coats of arms recorded in the historical urban literature, i.e. in texts on the history of the city written by representatives of their bourgeoisie. In the case of Western Pomerania, such records were found only for Szczecin, Gryfice, Trzebiatów and Kołobrzeg, and for a few other towns – traces of the existence of such stories recorded

| PUBLICATION INFO                                                                                                                             |                                                                                     |                                                                                     |                                                                                                                             |                                                                                      |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                           |  |  | <br>e-ISSN: 2449-8467<br>ISSN: 2082-6060 |  |
| THE AUTHOR'S ADDRESS: Agnieszka Gut, the Historical Institute of the University of Szczecin, 71-79 Krakowska Street, Szczecin 71-017, Poland |                                                                                     |                                                                                     |                                                                                                                             |                                                                                      |
| SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Historical Institute of the University of Szczecin                                              |                                                                                     |                                                                                     |                                                                                                                             |                                                                                      |
| SUBMITTED:<br>2024.03.01                                                                                                                     |                                                                                     | ACCEPTED:<br>2025.07.31                                                             |                                                                                                                             | PUBLISHED ONLINE:<br>2025.10.31                                                      |
| WEBSITE OF THE JOURNAL:<br><a href="https://journals.umcs.pl/rh">https://journals.umcs.pl/rh</a>                                             |                                                                                     |                                                                                     | EDITORIAL<br>COMMITTEE e-mail:<br><a href="mailto:reshistorica@umcs.pl">reshistorica@umcs.pl</a>                            |  |
|  DIRECTORY OF<br>OPEN ACCESS<br>JOURNALS                  |                                                                                     |                                                                                     |                                         |                                                                                      |

in the late 18th century. The article also aims to integrate West Pomeranian sources typical of traditional source studies into the circle of methodology related to the history of social communication.

**Key words:** town coat of arms, town seal, town chronicle, West Pomerania, history of social communication

#### STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy współoddziaływania obrazu i słowa w budowaniu poczucia tożsamości miejskiej wśród obywateli miast byłego Księstwa Pomorskiego w okresie nowożytnym. Analizie poddano teksty dotyczące historii i symboliki ikonografii pieczęci i herbów miejskich zapisane w historycznym piśmiennictwie miejskim, czyli w tekstach dotyczących historii miasta pisanych przez przedstawicieli ich mieszczaństwa. W przypadku Pomorza Zachodniego zapisy takie znaleziono tylko dla Szczecina, Gryfic, Trzebiatowa i Kołobrzegu, a dla kilku innych miast – ślady istnienia takich opowieści utrwalone w końcu XVIII w. Celem artykułu jest również włączenie zachodniopomorskich źródeł typowych dla tradycyjnego źródłoznawstwa w krąg metodologii związanej z historią komunikacji społecznej.

**Słowa kluczowe:** herb miejski, pieczęć miejska, kronikarstwo miejskie, Pomorze Zachodnie, historia komunikacji społecznej

Pieczęć i herb jako środek reprezentacji czy wyraz tożsamości ich właściciela są przedmiotem badań historyków od przełomu XX i XXI w.<sup>1</sup> W przypadku tożsamości miejskiej źródła te włączono w ten sposób do mającej dłuższą tradycję, zwłaszcza w kręgu niemieckim, analizy kronikarstwa miejskiego<sup>2</sup>, obecnie włączanego do szerszej grupy tzw.

<sup>1</sup> W. Paravicini, *Gruppe und Person. Repräsentation durch Wappen im späteren Mittelalter*, w: *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte*, red. O.G. Oexle, A. v. Hülsen-Esch, Göttingen 1998, s. 327–389; B.M. Bedos-Rezak, *Ego, Ordo, Communitas. Seals and The Medieval Semiotics of Personality (1200–1350)*, w: *Die Bildlichkeit korporativer Siegel im Mittelalter. Kunstgeschichte und Geschichte im Gespräch*, red. M. Späth, Köln–Weimar–Wien 2009, s. 47–64; eadem, *When Ego Was Imago. Signs of Identity in the Middle Ages*, Leiden–Boston 2011. W literaturze polskiej ostatnio np. J. Rogulski, „*Insignia ducalis splendoris*”. *Splendor rodziny książąt Sanguszków i środki jego manifestacji od XV do XVIII wieku*, Kraków 2022; P. Okniński, *Wehikuły pamięci. Przeszłość i władza w dawnym Krakowie (do końca XVIII w.)*, Warszawa 2023.

<sup>2</sup> W literaturze niemieckiej badania trwają już od końca lat pięćdziesiątych XX w., zapoczątkowane przez H. Schmidta, *Die deutschen Städtechroniken als Spiegel des bürgerlichen Selbstverständnisses im Spätmittelalter*, Göttingen 1958. Szczególnie ich nasilenie od początku XXI w.; vide: omówienie P. Eckhart, M. Tomaszewski, *Städtische Geschichtsschreibung in Spätmittelalter und Früher Neuzeit – Standortbestimmung und Perspektiven eines Forschungsfelds*, w: *Städtisch, urban, kommunal. Perspektiven auf die städtische Geschichtsschreibung des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, red. P. Eckhart, M. Tomaszewski, Göttingen 2019, s. 11–43 oraz G. Lottes, *Stadtchronistik und städtische Identität. Zur Erinnerungskultur der*

miejskiego piśmiennictwa historycznego (*städtische Geschichtsschreibung*)<sup>3</sup>. Termin „miejskie piśmiennictwo historyczne” obejmuje bowiem nie tylko kroniki, ale także wszelkiego rodzaju teksty historiograficzne dotyczące miasta i jego mieszkańców, tworzone przez autorów związanych z radą miejską (najczęściej pisarzy miejskich), jak zapiski dziejopisarskie w księgach miejskich, utwory okolicznościowe, pochwały miasta (*Stadttlob*), roczniki, historie (rozumiane jako zbiór informacji o wydarzeniach współczesnych autorowi)<sup>4</sup>. Obraz i tekst w przypadku miast tworzyły razem część zbiorowej kultury pamięci, stając się narzędziami kreowania miejskiej tożsamości<sup>5</sup>.

Z tego też powodu w niniejszym artykule chcę zaproponować takie spojrzenie na miejską pieczęć i herb, w którym udział obu tych nośników pamięci w procesie tworzenia i wyrażania poczucia tożsamości mieszczańskiej wzmacniany był poprzez teksty powstające w kręgu samych mieszkańców danego miasta. We wczesnej nowożytności różnego rodzaju środki komunikacji społecznej (media oralne, pisane, wizualne) funkcjonowały bowiem – tak jak i obecnie – w ramach kultury o charakterze multimedialnym. Aby pożądaną treść budującą poczucie tożsamości miejskiej nie tylko się utrwały, ale także rozpowszechniły, konieczne było wykorzystywanie wielu mediów komunikacji, ale działających wspólnie, wzajemnie się uzupełniających<sup>6</sup>. Ikonograficzny przekaz

---

*frühneuzeitlichen Stadt*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg” 2000, 87, s. 47–58.

<sup>3</sup> R. Stein, *Selbstverständnis oder Identität? Städtische Geschichtsschreibung als Quelle für die Identitätsforschung*, w: *Memoria, communitas, civitas. Mémoire et conscience urbaines en occident à la fin du Moyen Âge*, red. H. Brand, P. Monet, M. Staub, Ostfildern 2003, s. 182–183.

<sup>4</sup> S. Rau, *Die Städte und ihre Chroniken. Überlegungen zu einer Geschichte der Verflechtungen auf regionaler und globaler Ebene*, w: *Studien zur Stadtchronistik (1400–1850)*. Bremen und Hamburg, Oberlausitz und Niederlausitz, Brandenburg und Böhmen, Sachsen und Schlesien, red. L.-A. Dannenberg, M. Müller, Hildesheim–Zürich–New York 2018, s. 29–30; K. Wriedt, *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert. Ansätze und Formen*, w: *Städtische Geschichtsschreibung im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, red. P. Johanek, Köln–Weimar–Wien 2000, s. 19–50. W literaturze polskiej dobrze oddaje zakres treści tego pojęcia opracowanie Jacka Wiesiołowskiego, *Polskie dziejopisarstwo mieszczańskie w późnym średniowieczu*, w: *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, red. H. Chłopocka et al., Poznań 1984, s. 281–298.

<sup>5</sup> M. Mersiowsky, *Medien der Erinnerung in der spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Stadt*, w: *Stadt zwischen Erinnerungsbewahrung und Gedächtnisverlust*, red. J.J. Halbekann, E. Widder, S. v. Heusinger, Ostfildern 2015, s. 193–254; P. Okniński, *Oficjalna przeszłość miasta*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 2, red. H. Manikowska, Warszawa 2019, s. 177–201; idem, *Wehikuły*, s. 159–207.

<sup>6</sup> M. Mersiowsky, *op. cit.*, s. 222–223; P. Eckhart, M. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 23.

pieczęci lub herbu miejskiego oddziaływał zatem skuteczniej, gdy był uzupełniony opowieścią objaśniającą treść tego przekazu<sup>7</sup>.

Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób współdziałały (lub mogły ze sobą współdziałać) obraz i tekst w procesie kształtowania miejskiej tożsamości. Podstawę źródłową dla badań stanowi miejskie piśmiennictwo historyczne powstałe w miastach Księstwa Pomorskiego, które w średniowieczu charakteryzowały się dobrze rozwiniętą gospodarką, w wielu przypadkach były członkami Hanzy, brały aktywny udział w reprezentacji stanowej księstwa. Dopiero wojna trzydziestoletnia i późniejsze działania wojenne przyniosły pogorszenie ich położenia gospodarczego, doprowadziły do zniszczeń zabudowy i pauperyzacji ludności miejskiej, a w wyniku likwidacji politycznej samodzielności Księstwa Pomorskiego i podziału państwa między Szwecję a Brandenburgię-Prusy podzieliły je między dwa duże organizmy państwowe. W zachodniopomorskim miejskim piśmiennictwie historycznym – zarówno drukowanym, jak i rękopiśmiennym – udało się odnaleźć zaledwie kilka zapisów poświęconych herbom i pieczęciom miejskim. Charakterystyczny przy tym jest zupełny brak stemmatów, wierszy na herb, zarówno miejski, jak i szlachecki. Ta niewielka liczba zapisów nie wyklucza jednak istnienia zdecydowanie większej liczby legend herbowych w wersji ustnej, o czym świadczyć może kilka szczątkowych opowieści zachowanych w *Ausführliche Beschreibung* Ludwiga Wilhelma Brüggemanna<sup>8</sup>. Mała liczba zapisów zdaje się wskazywać, że herb połączony z tekstem w Księstwie Pomorskim – a potem na Pomorzu Przednim i Tylnym – odgrywał w budowaniu miejskiej tożsamości rolę niewielką i tylko w pewnych okolicznościach.

Na początku rozważań należy postawić pytanie o to, kiedy, gdzie i w jakich okolicznościach pojawiały się w miastach zachodniopomorskich teksty dotyczące ikonografii ich pieczęci i herbów. Najstarszy znany zapis to legenda herbowa pieczęci wielkiej Szczecina. Zamieszczony został w drukowanej w 1613 r. kronice miasta pt. *Historische Beschreibung der Stadt Alten Stettin in Pommern* autorstwa ówczesnego sekretarza miejskiego – Paula Friedeborna<sup>9</sup>. Paul Friedeborn pochodził z rodziny wolnego

<sup>7</sup> Z punktu widzenia nowożytnego odbiorcy nie jest istotne, że przekaz średniowiecznego twórcy pieczęci czy herbu mógł w ogóle nie odzwierciedlać pierwotnego komunikatu, ponieważ został już dostosowany do aktualnych potrzeb.

<sup>8</sup> A. Gut, *Źródła wiedzy heraldycznej Ludwiga Wilhelma Brüggemanna. Herby miejskie w „Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern”*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2018, 33, 1, s. 92–93.

<sup>9</sup> P. Friedeborn, *Historische Beschreibung der Stadt Alten Stettin in Pommern* [...], 1.-3. Buch, Alten Stettin 1613 (legenda w księdze pierwszej, s. 35–36). Dokładniej o Paulu Friedebornie i o jego dziele vide: M. Cieśluk, A. Gut, P. Gut, *Paul Friedeborn i jego kronika*, w: P. Friedeborn, *Historyczny opis miasta Szczecina [z 1613 roku]*, ks. 1, tłum. M. Cieśluk et

sołtysa ze wsi Bugewitz koło Anklam, która osiadła w Szczecinie dopiero w latach sześćdziesiątych XVI w. Rodzina ta jednak szybko weszła w kręgi kupiectwa miejskiego, wzbogaciła się, a jej przedstawiciele obejmowali urzędy miejskie. Po odbyciu studiów w Rostoku, Szczecinie, Helmstedt i Heidelbergu oraz praktyki w Sądzie Kameralnym Rzeszy w Spirze Paul Friedeborn powrócił do Szczecina i w końcu 1596 r. objął urząd pisarza miejskiego, zwanego także sekretarzem miejskim. Jako sekretarz nie był członkiem rady miejskiej, ale kierował pracą kancelarii Szczecina, prowadził jej dokumentację oraz protokoły posiedzeń rady. Już po wydaniu kroniki Friedeborn został członkiem rady miejskiej (jako tzw. *Gelehrte*), a w końcu jednym z burmistrzów miasta.

Kolejny zapis legendy herbowej odnosi się do Gryfic. Odnajdujemy go w wydany w 1659 r. anonimowym druku pt. *Greiffenberg vergiss es nicht...*<sup>10</sup>, zawierającym pieśń o wielkim pożarze, który strawił miasto w dniu 31 marca 1658 r., oraz krótką historię tego wydarzenia i samych Gryfic. Tekst ten prawdopodobnie wygłoszony został jako kazanie w pierwszą rocznicę nieszczęśliwego pożaru, a jego autorem był zapewne magister Paul Schütte, ówczesny pastor i prepozyt gryficki, a także członek działającego w drugiej połowie XVII w. w Gryficach towarzystwa śpiewaczego (*gottsingende Gesellschaft*)<sup>11</sup>. Również z XVII w. pochodzą zapisy dotyczące herbów Kołobrzegu i Trzebiatowa nad Regą. Znalazły się one w tekstach, których autorzy próbowali przedstawić dzieje swoich miast w formie spójnego tekstu kroniki miejskiej. Do pierwszego z miast odnosi się zapis w kronice miejskiej pt. *Chronicon Colbergense* [...] autorstwa kołobrzieskiego rajcy Martina von Rango (Rangonis, Range). XVIII-wieczny odpis tej kroniki zachował się w bibliotece radcy konsystorza i kaznodziei zamkowego ze Szczecina, Ludwika Wilhelma Brüggemanna<sup>12</sup>. Autor kroniki żył w latach 1634–1688, pochodził z kołobrzieskiej rodziny patrycjuszowskiej, studiował w Jenie i w Giessen, w 1659 r. został adwokatem w Sądzie Nadwornym w Kołobrzegu, w latach 1670–1684 pełnił urząd rajcy Kołobrzegu, a od 1685 r. do śmierci

---

al., oprac. M. Cieśluk et al., Szczecin 2022, s. XII–XLI; D. Schleinert, *Paul Friedeborn und seine Familie*, w: *Friedeborn i jego dzieło. Friedeborn und sein Werk*, red. P. Gut, Szczecin 2021, s. 25–29.

<sup>10</sup> Archiwum Państwowe w Szczecinie [dalej: APSz], Rękopisy i Spuścizny [dalej: RiS], sygn. 583.

<sup>11</sup> H. Riemann, *Geschichte der Stadt Greiffenberg in Pommern*, Greiffenberg 1862, s. 274. O towarzystwie s. 211–215. Także vide: J. Rautenstrauch, *Luther und die Pflege der kirchlichen Musik in Sachsen (14.–19. Jahrhundert). Ein Beitrag zur Geschichte der katholischen Bruderschaften der vor- und nachreformatorisches Kurrenten, Schulchöre und Kantoreien Sachsens*, Barsinghausen 2012, s. 131.

<sup>12</sup> APSz, RiS, sygn. 566, s. 1–89.

– kamerariusza (skarbnika) miasta<sup>13</sup>. Sama kronika należy do gatunku opisów historyczno-topograficznych i powstała zapewne w końcu lat sześćdziesiątych XVII w.<sup>14</sup> O wiele mniej można powiedzieć o autorze zapiski poświęconej Trzebiatowowi, zamieszczonej w króciutkiej kronice pt. *Historia sive Topographia Civitatis Treptoe ad Regam* [...]. Był nim na pewno Samuel Gadebusch (1627–1697), burmistrz i rajca trzebiatowski<sup>15</sup>. Tekst kroniczki został napisany w języku łacińskim i ogłoszony w dniu 12 II 1677 r. przez syna autora, Samuela Valentina, podczas uroczystości zakończenia jego nauki w szkole miejskiej w Trzebiatowie<sup>16</sup>.

Z połowy XVIII w. pochodzą natomiast informacje o herbie Kamienia Pomorskiego. Zostały one dodane do zbioru różnego rodzaju historycznych wiadomości o mieście gromadzonych i spisywanych w księdze pt. *Collegium Curiosum oder Memorabilia Curiae et Civitatis Caminensis* przez sekretarza miejskiego Johanna Rugego od lat osiemdziesiątych XVII w. aż do jego śmierci w 1708 lub 1709 r.<sup>17</sup> W 1760 r. mieszczanin i kupiec kamieński, Carl Gottfried Zimmermann<sup>18</sup>, dodał do tego zbioru kilka kolejnych zapisów, m.in. rysunek „herbu” Kamienia oraz zapiskę z jego opisem i herbową legendą. Dopisek ten powstał w związku z budową i konsekracją nowej fary miejskiej pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, która miała miejsce w 1755 r. Uroczystości towarzyszące temu wydarzeniu spowodowały powrót do najdawniejszej historii miasta, ponieważ nowy budynek stanął w miejscu najstarszego kościoła na Pomorzu, założonego przez biskupa Ottona z Bambergu podczas jego misji chrystianizacyjnej w 1124 r.<sup>19</sup> Nie wiadomo, w jakich okolicznościach Zim-

<sup>13</sup> G. von Bülow, *Rango, Martin von*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 27, Leipzig 1888, s. 232–233; *Urzednicy miejscy Kołobrzegu do 1805 roku*, oprac. R. Gaziński, Toruń 2018, s. 606, 429, 432, 434, 436, 438, 441, 444.

<sup>14</sup> Ostatnią datą wymienioną w kronice jest rok 1667 – z opisaną pogodą i jej wpływem na wielkość zbiorów (s. 29). Nie ma natomiast nic na temat Rady XV, która powstała w 1670 r.

<sup>15</sup> O. Heintze, *Der Hafenort Regamünde*, „Baltische Studien” 1860, 18, 1, s. 95.

<sup>16</sup> Tekst zachował się przynajmniej w trzech kopiach przechowywanych obecnie w Archiwum Państwowym w Szczecinie; vide: APSz, Zbiór Samuela Gottlieba Loepera [dalej: Zbiór Loepera], sygn. 146, k. 96–139v.; RiS, sygn. 4, sygn. 635.

<sup>17</sup> APSz, RiS, sygn. 764, s. 589. Informacja o autorze w: L. Kücken, *Geschichte der Stadt Cammin im Pommern, und Beiträge zur Geschichte des Camminer Dom-Capitels*, [Cammin] 1880, s. 146.

<sup>18</sup> L.W. Brüggemann, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern*, t. 2, cz. 1, I Beschreibung der zu dem Gerichtsbezirk der Königl. Landeskollegien in Stettin gehörigen Kreise, Stettin 1784, s. 418.

<sup>19</sup> A. Gut, *Herb miejski jako medium społecznej komunikacji. Treści symboliczne herbu Kamienia Pomorskiego do końca XIX wieku*, „Zapiski Historyczne” 2020, 85, 3, s. 24–26.

mermann otrzymał dostęp do księgi Rugego. Z zestawienia urzędników miejskich sporządzonego przez Ludwiga Kückena nie wynika bowiem, by był on członkiem rady miejskiej<sup>20</sup>. Nie wiadomo także, w czym posiadaniu znajdowała się ta księga w połowie XVIII stulecia<sup>21</sup>.

Kwestia druga to oczywiście treść zapisów poświęconych miejskim pieczęciom i herbom. Po wnikliwej ich analizie okazuje się, że nawet w tej niewielkiej grupie tekstów ich treść jest niejednorodna i wyróżnić można dwie strategie narracyjne, którymi posługiwali się autorzy, by przekazać informacje na temat herbu i/lub pieczęci miasta. Pierwsza z nich polegała na opisanu herbu i/lub pieczęci oraz podaniu okoliczności powstania ikonografii, natomiast druga na objaśnianiu symboliki godeł i przedmiotów heraldycznych użytych w herbie. Pierwszą strategię wykorzystano w kronikarstwie Szczecina, Gryfic i Kamienia Pomorskiego, a drugą – w Kołobrzegu i Trzebiatowie nad Regą.

Insygniom Szczecina u Friedeborna poświęcone zostały aż dwa rozdziały. W rozdziale pt. „Wann die Pommerschen Fürsten sich zum Römischen Reich gewandt und von dem grossen Stadt Siegel” autor opisał wielką pieczęć Szczecina, jej ikonografię i napis otokowy, a także zarejestrował „legendę herbową”, przedstawiającą okoliczności otrzymania tej pieczęci przez miasto. Miało się to stać w 1181 r., kiedy książęta pomorscy, Bogusław I i Kazimierz I, złożyli hołd lenny cesarzowi rzymskiemu Fryderykowi Barbarossie. Pieczęć wyobrażała w związku z tym – w jego opinii – męską postać z długimi włosami i w powłóczyściej szacie, zasiadającą na tronie w wielkim „palatio”. Według Friedeborna był to właśnie cesarz Fryderyk I. Władca w prawej ręce trzymał nagi miecz, a w lewej berło, zaś po jego obu stronach znalazły się dwie tarcze herbowe z gryfem jako znakiem tego, że obaj książęta zwrócili się ku cesarzowi i podporządkowali Świętemu Cesarstwu Rzymskiemu, że nikogo innego nie uznają za swego zwierzchnika, że poza tym są wolni i bronią swego kraju „regia manu” oraz że stali się bezpośrednimi lennikami cesarstwa. Na pamiątkę tego wydarzenia Bogusław i Kazimierz nadać mieli Szczecinowi opisany wyżej „herrliches Wapen oder Stadt

<sup>20</sup> L. Kücken, *op. cit.*, s. 203–209; R. Spuhrmann, *Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und des Camminer Domcapitels*, 2. Aufl., Cammin i. Pom. 1924, s. 75–82 (dokładna kopia z Kückena).

<sup>21</sup> W drugiej połowie XIX w. znajdowała się w archiwum rady miejskiej Kamienia. W 1889 r. zapiskę z księgi cytował bowiem ówczesny burmistrz kamieński Adolf Stipan-ski w odpowiedzi na zapytanie O. Huppa, przygotowującego opis herbu Kamienia (vide: *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz in Berlin-Dahlem*, VIII. HA, I.9 Slg. Otto Hupp, Kasten 1, Heft 12, nlb., list z 20 V 1889 r.). Jednocześnie na karcie *Collegium Curiosum...* przy rysunku owego herbu burmistrz dopisał, że jest to przedstawienie błędne.

Siegel”<sup>22</sup>. Drugi rozdział, pt. „Das kleine Stadt Siegel”, dotyczy pieczęci mniejszej, której powstanie Friedeborn wiąże z podziałem Księstwa Pomorskiego na dzielnicę szczecińską i wołogoską w 1295 r. Autor opisuje, że w polu *sigillum* znajduje się głowa czerwonego gryfa w złotej koronie na wzór herbu księstwa szczecińskiego. W przypadku pieczęci większej Friedeborn dodaje informację, iż jest ona jeszcze w jego czasach używana czasami do uwierzytelniania ważnych spraw, a odnośnie do pieczęci mniejszej – że jest stosowana na co dzień<sup>23</sup>.

Pastor Paul Schütte uznał za istotne włączenie informacji o pieczęci i herbie Gryfic do dłuższego akapitu poświęconego historii miasta. Autor wymienia najpierw przywileje, które miasto otrzymało od książąt, a zaraz potem informuje, że zawsze było wierne i posłuszne swoim władcom z dynastii Gryfitów, przede wszystkim zaś w 1338 r. i następnych latach, gdy książęta musieli walczyć z rozbójnikami, a zwłaszcza ze szlacheckim rodem von Borcke<sup>24</sup>. Dlatego też „im Siegel oder Wapen” używało czerwonego gryfa stojącego nad trzema niebieskimi strumieniami, w którego szponach w 1508 r. pojawiła się dodatkowo biała lilia<sup>25</sup>. Obok pieczęci pastor Schütte opisał także barwny wizerunek herbu miasta wymalowanego w kościele parafialnym, który zniszczony przez pożar 1658 r.<sup>26</sup> Herb ten przedstawiał w niebieskim polu czerwonego gryfa trzymającego w szponach tarczę z białą lilią w polu czerwonym. Tarczę z godłem podtrzymywali dwaj dzicy mężczyźni z maczugami, których głowy ozdabiał wieniec z zielonego bluszczu („rauhe-wilde, ums das Haupt von grünem Eppich bekränzete Männer mit Käulen”). Ponad tarczą znajdował się zaś ozdobiony koroną hełm otwarty, a w klejnocie – biała lilia flankowana dwiema barwnymi chorągwiami.

<sup>22</sup> W rzeczywistości Friedeborn nie opisuje najstarszej pieczęci, ale pieczęć wielką używaną przez miasto od przełomu XVI/XVII w. Vide: R. Gaziński, J. Grzelak, *Herb miasta Szczecina*, w: *Szczecin na przestrzeni wieków. Historia. Kultura. Sztuka*, red. E. Włodarczyk, Szczecin 1995, s. 193–194.

<sup>23</sup> P. Friedeborn, ks. I, s. 35–36, 45. Ilustracja w księdze II na stronie tytułowej.

<sup>24</sup> Odwołuje się tutaj do znanego wydarzenia, podczas którego wojska książęce Barnima III, z silnym wsparciem sił zaciężnych Gryfic, pokonały rycerzy-rozbójników ze znanego zachodniopomorskiego rodu von Borcke i zniszczyły ich zamek w Strzmielu, a moiżni Borckowie zmuszeni zostali do podległości książętom. Vide: E. Rymar, *Pierwsze generacje pomorskich Borków (XII–XIV w.)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2003, 18, 3, s. 23–24.

<sup>25</sup> W rzeczywistości najstarsza znana pieczęć Gryfic wyobrażająca gryfa trzymającego w szponach tarczę herbową z heraldyczną lilią wykazuje stylistyczne cechy XV-wieczne, a Otto Hupp znał jej odcisk z 1493 r. vide: A. Gut, *Herb Gryfic*, w: *Gryfice. Dzieje miasta*, red. T. Białecki, Szczecin 2013, s. 552.

<sup>26</sup> W artykule *Herb Gryfic* (s. 553) – nie znając tekstu *Greiffenberg vergiss es nicht* – błędnie podaje, że herb pełny powstał w XVIII w.

Do wydarzeń z początków dziejów miasta nawiązuje także opis herbu/pieczęci Kamienia Pomorskiego. „Das Wapen der Stadt Cammin ist nach der Heraldic wie sich solchens auf den alten Siegeln befindet”. I tu następuje dokładny opis godła tegoż herbu, ale ujętego nie w tarczy herbowej, a w okrągłym quasi-polu napieczętym (nie ma napisu otokowego). Według autora opisu godło przedstawia zatem wytworną kobietę w wielkim starodawnym nakryciu głowy z rękami złożonymi do modlitwy, zasiadającą w kościelnej ławce lub stallach z wysokim oparciem i stojącym na ziemi przodem zdobionym dwiema czerwonymi różami przekrzyżowanymi srebrem. Kobieta ubrana jest na białło, a siedzisko obite jest błękitnym aksamitem. Jako objaśnienie znaczenia opisanego wizerunku podana została legenda herbowa, według której miasto przyjęło taki herb na pamiątkę pomorskiej księżniczki, która rezydowała w Kamieniu i bardzo wspierała religię chrześcijańską w czasie chrystianizacji Pomorza<sup>27</sup>. Opis ten powiązać można ze znajdującym się w tym samym dziele katalogiem biskupów kamieńskich sporządzonym ręką Johanna Ruge jeszcze w latach osiemdziesiątych XVII w. Zanotowano w nim, że Kamień istniał już przed misją chrystianizacyjną biskupa Ottona z Bambergu z 1124 r., a także, że miał tu swoją siedzibę dwór księcia Warcisława I, który wraz ze swoją żoną Heilą (Heleną) kazał się ochrzcić jako pierwszy<sup>28</sup>.

Drugą strategię narracyjną zastosowano w kronikach Kołobrzegu i Trzebiatowa nad Regą. Tu zdecydowanie większy nacisk autorzy położyli na objaśnienie symboliki godeł. W kronice Martina Rango opis herbu Kołobrzegu, objaśnienie znaczenia jego poszczególnych elementów oraz opis pieczęci znajdują się na końcu rozdziału IV pt. „Von dem Vorzug, Ansehen und Privilegien der Stadt Colberg, auch derselben Wapen und Insiegeln”<sup>29</sup>. Rango rozpoczyna od opisu herbu ówczesnego miasta, który tworzyła tarcza podzielona na trzy pola w pas. W czerwonym polu górnym znajdowała się czarna panew do ważenia soli oraz dwa skrzyżowane haki panwiowe, które oznaczały prawo do korzystania z regale solnego oraz pozyskiwane dzięki niemu najważniejsze pożywienie, czyli sól. W polu środkowym umieszczone były trzy czerwone wieże w srebrze, które podkreślały cnoty mieszczan – moc („Stärke”), odwagę („Tapferkeit”) i zręczność („Handhaftigkeit”), a w polu dolnym – dwa białe łabędzie pływające po wodzie, które oznaczać miały umiłowanie nauki i wiedzy wśród kołobrzeskich mieszczan, ponieważ z miasta wywodziło się wielu ludzi uczonych. Tarczę podtrzymywali dwaj prymitywni i dzicy mężczyźni z maczugami, których głowa i tułów ozdobione były wieńcem

<sup>27</sup> APSz, RiS, sygn. 764, s. 589.

<sup>28</sup> *Ibidem*, s. 158.

<sup>29</sup> APSz, RiS, sygn. 566, s. 19–20, cały rozdział s. 12–20.

i owinięte zielonym bluszczem. Postacie trzymaczy wywodził Rango z herbu wielkiego książąt pomorskich, co według niego wskazywało na książęcą przychyłność wobec Kołobrzegu. Nad tarczą znajdował się otwarty hełm turniejowy ozdobiony złotą koroną królewską z wielkim pękiem pawich piór, a z obu stron tarczy białe-czerwone labry. Oddzielnie autor opisał miejskie pieczęcie – wielką i małą. Pieczęć wielka to najstarsza znana pieczęć Kołobrzegu, przedstawiająca wielkie „Palatium oder Fürstl. Burg” z trzema wieżami, z których środkowa nieco wyższa od bocznych, oraz ze sklepionym przejazdem pośrodku, tworzącym most, pod którym przepływa woda. Na krawędzi tej pieczęci znajduje się napis: „Sigillum Burgensium de Colberghe”. Na pieczęci małej znajdowały się natomiast dwa skrzyżowane biskupie pastorały.

W interpretacji symboliki herbu Kołobrzegu niewątpliwą rolę odgrywa wykształcenie autora. Najbardziej widoczne jest to poprzez odwołanie M. Rangego do najbardziej znanego dzieła z zakresu niezwykle popularnej w XVII w. emblematyki – *Emblematum libellus* [...] Andreasa Alciatusa, twórcy gatunku<sup>30</sup>. W dziele tym znajduje się emblemat *Insignia Poëtarum* przedstawiający łabędzia w polu tarczy herbowej na tle drzewa nad brzegiem jeziora. W jednym z kolejnych wydań tej pracy z 1566 r. pojawiło się również niemieckie tłumaczenie tekstu Alciatusa, którego autorem był Jeremias Held. Ikonografii emblematu w wersji niemieckiej tekstu towarzyszy nieco zmienione motto: „Der Poeten und Gelehrten Wappen”<sup>31</sup>. I do tego motta nawiązuje Martin Rango, interpretując znaczenie łabędzia w herbie miasta.

W tym miejscu warto dodać, że herb Kołobrzegu nie był obcy w owym czasie mieszkańcom. Informują o tym zachowane akta miejskie związane z organizacją uroczystości złożenia przez Kołobrzeg w dniu 4 listopada 1665 r. hołdu lennego wobec przedstawiciela Fryderyka Wilhelma I, elektora brandenburskiego, oraz zbiór informacji dotyczących historii

<sup>30</sup> J. Pelc, *Słowo i obraz na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002, s. 17–30.

<sup>31</sup> *Liber Emblematum D. Andreae Alciati* [...], Frankfurt am Mayn 1566, k. 15, Emblema XXI. Jest to drugie tłumaczenie tekstu Alciatusa na niemiecki. W pierwszym tłumaczeniu z 1542 r. autorstwa Wolfganga Hungera (Andrea Alciato, *Emblematum libellus*, Paris 1542, s. 237) jest mowa wyłącznie o poetach. Tekst łaciński: *Insignia Poëtarum / Gentiles clypeos sunt qui in Iovis alite gestant, / Sunt quibus aut Serpens, aut Leo signa ferunt: / Dira sed haec vatum fugiant animalia ceras, / Doctaque sustineat stemmata pulcher olor. / Hic Phoebosacer, & nostrae regionis alumnus, / Rex olim, veteres seruat adhuc titulos.* Tekst niemiecki: *Der Poeten und Gelehrten Wappen / Es füren etlich vom Gschlecht her / In iren wappen ein Adeler / Etlich aber in irem Schilt / Ein Schlangen oder Löwen wildt / Aber diese grausamen Thier / Seyen weit von der Glehrten Pitschier / Sonder an der statt sollens han / In irem zeichn ein weissen Schwan / Disr dem Gott Phoebos gheyligt war / Und vorzeiten ein König klar / Der in diesen Landen regiert / Den alten Tittel er noch fürt.*

Kołobrzegu stworzony w pierwszej połowie XVIII w. przez Christophera Kundenreicha, kołobrzieskiego burmistrza<sup>32</sup>. Z tego powodu przygotowano dla kompanii miejskich cztery nowe chorągwie. Pierwsza z nich była biała, miała pośrodku wymalowany herb Kołobrzegu i napis „Deo et Patriae”. Druga była czerwona, widniały na niej górna część herbu miasta z hakami panwiovymi oraz napis „Pro aris et focus”. Trzecia – niebieska – z czerwonymi wieżami wziętymi z herbu miasta oraz napisem „Turris Fortissima Nomen Domini”. Ostatnia chorągiew była żółta, znajdowały się na niej dwa białe łabędzie z dewizą „Deo dante nil valet, invidia”<sup>33</sup>. Pod tymi chorągwiami mieszczaństwo witać miało wjeżdżającą do miasta delegację elektora, której przewodniczył namiestnik Pomorza Tylnego Ernst Bogusław von Croy. Dodatkowo rektor kołobrzieskiego liceum, Valerius Jasche, objaśnił podczas wystąpienia przed delegacją znaczenie napisów widniejących na chorągwiach, wygłaszając na ich temat łacińskie epigramaty własnego autorstwa<sup>34</sup>.

Erudycyjne objaśnienia znaczenia herbowych godeł znajdują się także w kroniczce Samuela Gadebuscha o Trzebiatowie (nad Regą). Według opisu, który znajduje się na końcu tekstu, herb („insygnium”) miasta przedstawia walczącego czerwonego gryfa pomiędzy czerwonym krzyżem i białym kluczem, trzymającego w szponach tarczę z zieloną, trójlistną koniczyną<sup>35</sup>. Pierwsza kwestia, na którą powinno się zwrócić uwagę, to fakt, że Gadebusch wiąże genezę herbu z nadaniem miastu prawa niemieckiego, co według niego miało miejsce w 1285 r.<sup>36</sup> W jego opinii bowiem gryf książęcy w herbie „majorum virtutis est monumentum, quod cum populo Stetinensi duci Bugislao IV adversus Marchionem Conradum in castris ad Stargardiam egregiam navati operam, civitate ex ipsius manibus erepta, jure verae principum civitatis, libertateque Germanorum digni fuerint visi”<sup>37</sup>. Objasnienie to odnosi się do wydarzeń z początku lat osiemdziesiątych XIII w. i wiąże zarówno nadanie praw miejskich,

<sup>32</sup> K. Winckelsesser, *Die Kolberger Familie Kundenreich*, „Ostdeutsche Familienkunde” 1973, 6, 2, s. 291.

<sup>33</sup> APSz, Akta miasta Kołobrzegu, sygn. 21 (nlb.: opis planowanych uroczystości); sygn. 3436, s. 204–206; H. Riemann, *op. cit.*, s. 418–419.

<sup>34</sup> APSz, Akta miasta Kołobrzegu, sygn. 3436, s. 204–206. Informacja Riemanna, *op. cit.*, s. 418–419, może sugerować, że rektor Jasche objaśniał symbolikę godeł herbowych, ale niestety tak nie było.

<sup>35</sup> Niezależnie od kopii informacje o insygniach miasta ujęte w paragrafach 186–190.

<sup>36</sup> Gadebusch – idąc za Micraeliusem (J. Micraelius, *Antiquitates Pomeraniae, oder Sechs Bücher vom Alten Pommerlande*, ks. 3, Stettin–Leipzig 1723, s. 197) – uznaje, że Trzebiatów został lokowany w 1285 r. (paragraf 19). Obecnie wiemy, że lokacja miasta nastąpiła wcześniej (dokument lokacyjny z datą 1277 r.).

<sup>37</sup> APSz, Zbiór Loepera, sygn. 146, k. 138v.

jak i prawa do wykorzystywania w herbie książęcego gryfa z trwającymi wówczas starciami pomorsko-brandenburskimi. Według pomorskich historyków T. Kantzowa i J. Micraeliusa – na których zapewne opierał swe historyczne wywody Samuel Gadebusch – pod koniec swego życia książę Barnim I utracił na rzecz Marchii Brandenburskiej miasto Stargard, które w 1282 r. odzyskał w zbrojnym starciu jego syn Bogusław IV<sup>38</sup>. Kroniki ani dokumenty pomorskie nie mówią nic na temat udziału w tych wydarzeniach Trzebiatowa, ale najprawdopodobniej S. Gadebusch uznał, że lokacja miasta była nagrodą za wsparcie działań księcia. Klucz powiązany został z miejskim portem w Regoujściu, „tum quod civitatis portus Regamunda ad ducatum verae Pomeraniae quisque civitates os apariat, tum, quod civitas inter easdem instar camerarii ex comisso austregarum iudicio rodituum mulctarum [...] olim habita fuerit receptrix”<sup>39</sup>. Gadebusch ponownie przecenia znaczenie gospodarcze tego portu<sup>40</sup>, ale w okresie książęcym Trzebiatów rzeczywiście należał do niewielkiego grona miast, których porty miały bezpośredni dostęp do Bałtyku. Krzyż odniósł Gadebusch z kolei z jednej strony do tego, że pierwotnie miasto należało także do klasztoru premonstratensów w Białobokach, ale z drugiej strony – do faktu, że właśnie w Trzebiatowie w grudniu 1534 r. odbył się sejm, na którym książęta pomorscy podjęli decyzję o przejściu ich państwa na luteranizm. Bardzo szczególne znaczenie przypisane zostało natomiast tarczy z koniczyną, której występowanie w herbie Trzebiatowa prawdopodobnie nie podnosiło prestiżu miasta. Piękne wyjaśnienie, które daje S. Gadebusch, w jego opinii „hostiumque facile superat insultus” (łatwo pokonuje drwiny wrogów). Moim zdaniem oznacza, że koniczyna – roślina rosnąca

<sup>38</sup> T. Kanzow, *Chronik von Pommern in hochdeutscher Sprache*, red. F.L. v. Medem, Anklam 1841, s. 166–168; J. Micraelius, *op. cit.*, ks. 3, s. 216–217. Nie jest istotne w tym miejscu, że obecnie wiemy, iż wydarzenia te toczyły się nieco później i że chodziło raczej o Stargard w Meklemburgu niż o Stargard nad Iną (jak piszą kronikarze i Gadebusch); vide: M. Wehrmann, *Vom Kriege Brandenburgs und Pommerns in den Jahren 1283–1284*, „Monatsblätter der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde” 1903, 17, 9, s. 131; E. Ry-mar, *Udział Pomorza w wojnie koalicyjnej 1283–1285*, w: *W kręgu idei, polityki i wojska. Studia ofiarowane Profesorowi Januszowi Farysiowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2009, s. 485; K. Guzikowski, *Rywalizacja i współpraca. Polityka Barnima I (1233–1278) i Bogusława IV wobec Piastów (1278–1309)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2017, 32, 2, s. 190; M. Smoliński, *Między dwoma organizmami państwowymi – biskup kamieński Herman von Gleichen i jego stosunki z książętami Pomorza Zachodniego oraz margrabiami brandenburskimi*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2011, 3 (7), s. 37–40.

<sup>39</sup> APSz, Zbiór Loepera, sygn. 146, k. 139.

<sup>40</sup> R. Gaziński, *Handel morski miast pomorskich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, „Studia Maritima” 2015, 28, s. 174–175, 178–179. H. Bosse, *Treptows einstiger Seehandel*, „Unser Pommerland” 1928, 13, 5–6, s. 200–208.

na łąkach, typowa dla gospodarki wiejskiej (a nie miejskiej) – w herbie miasta mogła wywoływać nieprzychylnie komentarze ludzi z zewnątrz, dyskredytujących „miejskość” Trzebiatowa, który w XVII w. był już niewątpliwie niewielkim agrarnym miasteczkiem. Samuel Gadebusch objaśnia zatem, że trzy listki z jednej strony symbolizują „rozkoszne” łąki otaczające miasto, ale z drugiej strony te same trzy liście niosą ze sobą bardziej doniosłe przesłanie – każdy z nich przedstawia bowiem cnoty charakteryzujące radę miejską i wszystkich mieszczan, a mianowicie: pobożność, sprawiedliwość i zgodę. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na podobieństwo cnót wymienionych przez S. Gadebuscha do wspomnianej wyżej drukowanej kroniki Szczecina Paula Friedeborna, którą Gadebusch niewątpliwie znał, opis herbu Trzebiatowa rozpoczyna bowiem od zdania nadrzędnego „sic Sedinensium insygnia in memoriam Imperatoris Friderici Barbarossae [...] a clarissimo Paulo Friedebornio memoriae est proditum[...]”<sup>41</sup>. Szczecińska kronika Friedeborna zawiera zaś niezwykle interesujący rozdział pt. „Von den dreyen Hauptseulen einer Stadt”, w którym autor jako trzy filary każdego idealnego miasta wskazał „wahre Religion, gute Policey unnd Bürgerliche Einigkeit”<sup>42</sup>. Łacińskie *pietas*, *iustitia* i *concordia civium*, które wymienia Gadebusch, odpowiadają chyba dokładnie cnotom wskazanym przez Friedeborna. Cała kroniczka kończy się zaś inwokacją do owych cnót i tarczy, na której symbolicznie są prezentowane.

Immo sub clypeo harum virtutum de praeeminentiis atque regalibus magistratus non modo est tutus, verum privilegiis aliisque civitatis commodis rite fruuntur cives. Circumvestiente hoc trifolio civitatem, omnis ager est fertitis, omnium rerum copia, aedificiorum nulla deformatio, publicorum sancta custodia, et primi conditoris religiosa memoria. Viveat itaque floreatque hac trifolium! Viveat, ut salutis civitatis omnia adsint! Floreat, ut bello sopito aureae pacis fructus affulgeant. Choro, foro, thoro! Jesu annue voto!<sup>43</sup>

<sup>41</sup> APSz, Zbiór Loepera, sygn. 146, k. 138v.

<sup>42</sup> P. Friedeborn, *op. cit.*, Ks. 1, s. 26.

<sup>43</sup> APSz, Zbiór Loepera, sygn. 146, k. 139–139v. Ze względu na erudycyjny styl autora wyjątkowo podaję tłumaczenie tego fragmentu na język polski: „Zaiste, pod tarczą tych cnót, które zaliczyć można do grona najdoskonalszych i najwspanialszych, chroni się nie tylko cały magistrat, lecz także obywatele, cieszący się szczęśliwie innymi przywilejami i pożytkami, które przyznawane są miastom. Gdy ta koniczyna otula miasto, to wszelkie pole jest żyzne, jest mnogość wszelkich rzeczy, nie ma zburzenia budynków, [...] jest święta pamięć pierwszych założycieli. Niech przeto zielenieje owa koniczyna! Niech przynosi szczęście wszystkiemu, co należy do miasta! Po uspokojeniu wojny niech kwitnie owocami złotego pokoju! Niech jaśnieje na forum! Jesu annue voto!”.

Przytoczone powyżej historie herbów i pieczęci są tylko znikomym śladem opowieści, które mogły towarzyszyć ikonografii heraldycznej. Źródła w legendach miejskich musiały mieć bowiem także informacje opublikowane w latach 1779–1784 przez Ludwiga Wilhelma Brüggemanna w pierwszym historyczno-statystycznym opisie Pomorza pt. *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern*<sup>44</sup>. Dotyczy to herbów i pieczęci kilku miast, przy których uczony pastor Brüggemann dawał nie tylko ich opisy, ale przywoływał także wiadomości odnoszące się do ich genezy albo symboliki. W przypadku herbu Barwic (niem. Bärwalde) – prywatnego miasta znajdującego się we wspólnym posiadaniu aż czterech rodzin – autor przytoczył dwie opowieści wyjaśniające jego genezę. Pierwsza z nich miała charakter „naukowy” i wyjaśniała, że wizerunek niedźwiedzia na tle drzewa pojawił się dlatego, że miasto zostało założone w wielkim lesie, w którym żyło wiele niedźwiedzi. Stąd też wzięła się i nazwa miasta, i jego herb<sup>45</sup>. Z drugiej jednak strony *einige behaupten wollen*, że nazwa miasta i herb pochodzą od Bernda von Wolde, który bardzo przyczynił się do wyniszczenia niedźwiedzi i do zagospodarowania okolicy (nazwa zaś jest skrótem jego imienia i nazwiska)<sup>46</sup>. Niestety niewiele wiemy na temat początków Barwic, które dotąd nie doczekały się monografii historii miasta. Wielce prawdopodobne jednak – choć wymagające weryfikacji – jest przypuszczenie, że miasto lokowane zostało w XIV w. przez Glasenappów<sup>47</sup>, zatem w rzeczywistości to nie ród v. Wolde był założycielem miasta. W bliżej nieznanych okolicznościach w XV w. prawo własności miasta zostało podzielone między cztery rody – v. Glasenapp, v. Wolde, v. Zastrow i v. Münchow. Wybór jakiegoś Bernda von Wolde na bohatera legendy wynikał zapewne wyłącznie z możliwości przekształcenia jego

<sup>44</sup> L.W. Brüggemann, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern*, t. 1, *Allgemeine Einleitung und Beschreibung des Preussischen Vorpommern*, Stettin 1779; t. 2, cz. 1, *Beschreibung der zu dem Gerichtsbezirk der Königl. Landeskollegien in Stettin gehörigen Kreise*, Stettin 1784; t. 2, cz. 2, *Beschreibung der zu dem Gerichtsbezirk der Königl. Landeskollegien in Köslin gehörigen Kreise*, Stettin 1784. Na temat opisów herbów i pieczęci w tym opracowaniu vide: A. Gut, *Źródła*, s. 79–98.

<sup>45</sup> W przypadku miast obszaru niemieckojęzycznego zawierających część „Bär” w jej różnych formach zapisu legendy herbowe związane z pokonaniem niedźwiedzia bądź niedźwiedzi w początkach ich istnienia należą do typowych. Dla przykładu por. legenda Berna: D. Schulte, *Die Stadt in Bild und Text. Medialität des Städtischen in schweizerischen Bilderchroniken*, w: *Städtisch*, s. 111.

<sup>46</sup> L. W. Brüggemann, *op. cit.*, t. 2, cz. 2, s. 715–716.

<sup>47</sup> *Vollständige Genealogie des alt-hinterpommerschen Geschlechts der Erb-, Burg- und Schlossgesessenen von Glasenapp*, oprac. E. v. Glasenapp, Berlin 1884, s. 32, 63.

nazwiska i imienia w nazwę miasta (zwłaszcza że nie udało się odnaleźć wśród członków tej rodziny nikogo o imieniu Bernd).

Mniej skomplikowane objaśnienia dał Brüggemann w opisie herbu Czaplinka (niem. Tempelburg), przedstawiającym zamek lub bramę, na której siedzi czapla. Autor wyjaśniał, że dawniej w miejscu, gdzie dzisiaj jest miasto, był czapliniec (*Reiherbruch*) lub mała poręba, gdzie gniazdowały czaple, „daher der Name des Reiherbruchs oder der Reiherburg entstanden ist”<sup>48</sup>. Brüggemann wiedział jednak, że Tempelburg „in alten Polnischen Urkunden auch Czaplin, Czaplinko und Czaplinek genannt”<sup>49</sup>, dlatego też objaśnienie symboliki herbu miasta może być jego własną konstrukcją. Z jakichś miejscowych źródeł pochodzić muszą też informacje o tym, że koło młyńskie w klejnocie herbu Darłowa symbolizuje nadane miastu prawo młynne<sup>50</sup> oraz że Sianów w 1343 r. otrzymał prawo połowu ryb w trzech strumieniach, które z tego powodu razem z gryfem zostały włączone do herbu miasta<sup>51</sup>. L.W. Brüggemann objaśnił również genezę herbu niewielkiego miasteczka Banie, którego herb do dziś przysparza interpretacyjnych kłopotów<sup>52</sup>. W tym przypadku napisał, że kobieta na miejskich pieczęciach to zakonnica, której książęta pomorscy darowali miasto<sup>53</sup>, co niewiele jednak (tak jak w przypadku Barwic) miało wspólnego z historią Bani.

\* \* \*

Ukształtowana w średniowieczu pieczęć miasta pełniła funkcję „środka reprezentacji właściciela”, a zatem – w przypadku pieczęci i wyrastającego z niej herbu miejskiego – właściciela zbiorowego w postaci gminy miejskiej, tj. wspólnoty reprezentowanej przez radę miasta<sup>54</sup>. Według badaczy pieczęci średniowiecznych wyobrażenia ikonograficzne z tego okresu miały tendencje do wyrażania raczej przynależności właściciela do jakiejś grupy niż do wskazywania na jego cechy indywidualne<sup>55</sup>. Jak

<sup>48</sup> L.W. Brüggemann, *op. cit.*, t. 1, cz. 2, s. 706.

<sup>49</sup> *Ibidem*, s. 694.

<sup>50</sup> *Ibidem*, s. 828.

<sup>51</sup> *Ibidem*, s. 842.

<sup>52</sup> J. Grzelak, *Herb gminy Banie. Studium historyczno-heraldyczne*, Szczecin 2003, maszynopis.

<sup>53</sup> L.W. Brüggemann, *op. cit.*, II. Th, 1. Bd., s. 68.

<sup>54</sup> Z. Piech, *Herb jako źródło historyczne*, „Rocznik Heraldyczny” 2018, 17, s. 10.

<sup>55</sup> B.M. Bedos-Rezak, *Medieval Identity. A Sign and a Concept*, „American Historical Review” 2000, 105, s. 1529; A. Stieldorf, *Zur Funktion von Stadtbefestigungen auf Siegeln und Münzen*, w: „Vmbringt mit starcken turnen, murn”. Ortsbefestigungen im Mittelalter, red. O. Wagener, Frankfurt 2010 (*Beihefte zur Mediaevistik: Monographien, Editionen, Sammelbände*,

podkreśla Brigitte Bedos-Rezak, pieczęcie „faktycznie funkcjonują jako wskaźnik współdzielonej przynależności do określonych grup”<sup>56</sup> – w tym przypadku do grupy miast. Już jednak w późnym średniowieczu, a potem także we wczesnej nowożytności, kiedy coraz częściej obserwujemy przejawy miejskiej autonomii i samorządności oraz kształtującego się poczucia tożsamości mieszkańców konkretnego miasta, pierwotny komunikat z pieczęci – który jednak w dużej mierze wskazywał na zależność od pana lennego – przestawał być wystarczający. Powstanie tożsamości społecznej jest bowiem efektem uświadomienia sobie nie tylko poczucia przynależności do grupy, w której żyją poszczególne jednostki, poczucia przynależności do tejże grupy, ale także efektem dostrzeżenia odrębności tej grupy od innych. Tożsamość miejska w herbie czy na pieczęci objawia się zatem poprzez manifestowanie w nich treści, które z jednej strony ukazują wspólne wartości dla wszystkich włączonych do prawa miejskiego (mieszczan), a z drugiej strony – wyraźnie podkreślają odmiennność tejże wspólnoty do innych miast, a także od jej pana zwierzchniego<sup>57</sup>. Pieczęcie miejskie przodują przy tym w takim różnicowaniu, bo już w średniowieczu ich ikonografia podlega zindywidualizowaniu i przechodzi od symbolizmu w kierunku realizmu<sup>58</sup>. Ten indywidualizm i racjonalizm w niektórych przypadkach poznać można jednak wyłącznie poprzez zapisy pozostawione w zachowanych historiach miejskich, poprzez różnego rodzaju opowieści tożsamościowe (*Identitätserzählungen*), funkcjonujące w ramach późnośredniowiecznej czy wczesnonowożytnej pamięci kolektywnej<sup>59</sup>.

Do takiej kategorii pieczęci i herbów, których realizm rozpoznać można wyłącznie dzięki zachowanym zapisom w miejskim piśmiennictwie historycznym, zaliczyć można omówione powyżej zachodniopomorskie miasta i ich insygnia. W ich przypadku tylko dzięki opowieściom sfragistyczno-heraldycznym możemy dowiedzieć się, że tożsamość mieszczaństwa kształtowała się wokół wydarzeń wyjątkowych i przełomowych w dziejach Księstwa Pomorskiego. Tak było w przypadku Szczecina, którego pieczęć odniósł Friedeborn do ważnego na przełomie XVI i XVII w. problemu niezależności księstwa i powiązał z pierwszym znanym hołdem lennym składanym cesarzowi rzymskiemu, Fryderykowi Barbarossie,

t. 15), s. 73–76, 81; F.-J. Arlinghaus, *Konstruktionen von Identität mittelalterlicher Korporationen – rechtliche und kulturelle Aspekte*, w: *Die Bildlichkeit korporativer Siegel im Mittelalter: Kunstgeschichte und Geschichte im Gespräch*, red. M. Späth, Köln 2009, s. 40–42.

<sup>56</sup> B.M. Bedos-Rezak, *Medieval*, s. 1529.

<sup>57</sup> F.-J. Arlinghaus, *op. cit.*, s. 42–45.

<sup>58</sup> B.M. Bedos-Rezak, *When*, s. 250–251.

<sup>59</sup> G. Lottes, *op. cit.*, s. 48–50.

przez książąt pomorskich w końcu XII w. Podobnie w przypadku Kamienia Pomorskiego, którego pieczęć odniesiono do chrztu Pomorza – wydarzenia niezwykle ważnego i pielęgnowanego w pamięci zbiorowej kraju, mimo przejścia od wyznania katolickiego do luterańskiego – w czasie upadku znaczenia miasta. Do nieodległych wydarzeń ważnych dla całego kraju odwołał się także Samuel Gadebusch, łącząc krzyż w herbie Trzebiatowa z sejmem, który odbył się w tym mieście w grudniu 1534 r., podczas którego książęta pomorscy zdecydowali o wprowadzeniu w swoim państwie wyznania luterańskiego jako religii państwowej.

W przypadku gdy dzieje miasta nie łączyły się w sposób bezpośredni z dziejami całego Księstwa Pomorskiego, a przede wszystkim z jego początkami, w opowieściach tożsamościowych odnoszono się do początków samego ośrodka miejskiego. W tzw. miastach bezpośrednich, a zatem lokowanych przez książąt i od nich zależnych, jak Gryfice czy Trzebiatów, poszukiwano wydarzeń, w których w spektakularny sposób – najlepiej w bitwie – działania miasta łączyły się z działaniami Gryfitów. Przy Trzebiatowie powiązano i lokację miasta, i „waleczny” wygląd gryfa w herbie z wojną pomorsko-brandenburską z lat osiemdziesiątych XIII w., w której miasto stanęło po książęcej stronie. W Gryficach takim wydarzeniem były starcia z lat trzydziestych XIV w., podczas których książęta pomorscy poskramiali miejscowe rody raubritterów. W jednej z takich akcji skierowanej przeciwko potężnemu rodowi von Borcke udział wzięli gryficzanie i z nią też wiązano później opowieści o herbie miasta, które w różnych wersjach zapisali w XVII w. pastor Schütte, a w XVIII w. – L.W. Brüggemann<sup>60</sup>.

Nieco inaczej skonstruowano heraldyczną opowieść budującą tożsamość mieszczańską w Barwicach i Czaplinku. W obu niewielkich miasteczkach powiązano ich herby z nazwą miejscowości i jednocześnie z przekształceniami kulturowymi („cywilizacyjnymi”), które wraz z lokacją nastąpiły w ich okolicach. Niestety nie wiadomo dokładnie, w jakich okolicznych powstać mogły obie legendy, co byłoby ważne zwłaszcza w przypadku Czaplinka, którego legenda (ale także pieczęć i herb) odwołuje się do nazwy miejscowości w języku polskim (słowiańskim).

Ostatnia z wersji heraldycznych opowieści tworzona była przez autorów „uczonych” i osnuta była wokół charakterystycznych cech mieszczaństwa jako grupy społecznej. Tak było w Trzebiatowie, gdzie Gadebusch odwołał się do pobożności, sprawiedliwości i zgody, cnót pokazywanych

---

<sup>60</sup> Co ciekawe, legendę herbową odnoszącą się do tych samych wydarzeń mieli także Borckowie, vide: *Geschichtsquellen des burg- und schlossgesessenen Geschlechts von Borcke*, t. 1, red. G. Sello, Berlin 1901, s. 20.

już od późnego średniowiecza jako idealnych cech mieszczańskich<sup>61</sup>. Do cnót mieszczan kołobrzeskich odwołał się również M. Rango. I choć siła (moc), odwaga, zręczność i umiłowanie do nauki i wiedzy nie należały wówczas do powszechnie uważanych za idealne cechy mieszczaństwa, to jednak właśnie one zostały podniesione do rangi najwyższej cenionych przez mieszczan Kołobrzegu. Różne podejście do mieszczańskich cnót wynika oczywiście z różnego wykształcenia i lektur obu autorów. Podczas gdy Gadebusch obracał się nadal w kręgu późnośredniowiecznych wyobrażeń Paula Friedeborna, Rango żył już w świecie uniwersyteckiej emblematyki i ikonologii.

Opowieści o miejskim herbie czy pieczęci należy oczywiście rozumieć jako pewną propozycję, kierowaną do współmieszczan przez autorów zapisów. Zrozumiałe jest także, że większość takich „propozycji-ofert tożsamościowych” (*Identitätsangebot*) zanotowanych w miejskim piśmiennictwie historycznym wychodziła z kręgu rady miejskiej i służyła przede wszystkim jako wyraz tożsamości tej grupy, którą umownie można by nazwać lokalną elitą. Jeśli jednak proponowane w „ofercie” wartości były atrakcyjne, mogły być recypowane przez inne grupy mieszkające i działające w mieście (rzemieślników, przekupniów, duchownych miejskich, bractwa religijne)<sup>62</sup>, a w oparciu o nie można było budować poczucie wspólnoty i tożsamości „ogólnomiejskiej”. Na ile współoddziaływanie mediów wizualnych i werbalnych (zakładam przy tym, że treść większości zapisów była upowszechniana za pomocą mowy, a nie tekstu) było skuteczne, nie jesteśmy jednak w stanie ocenić.

## REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

### Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Państwowe w Szczecinie:

Akta m. Kołobrzegu, sygn. 21, 3436.

Rękopisy i Spuścizny, sygn. 4, 566, 583, 635, 764.

Zbiór Samuela Gottlieba Loepera, sygn. 146.

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz in Berlin-Dahlem:

VIII. HA, I.9 Slg. Otto Hupp, Kasten 1, Heft 12.

<sup>61</sup> R. Czaja, *Średniowieczne miasto jako europejskie miejsce pamięci*, w: *Fundamenty średniowiecznej Europy*, red. Ż. Sztyls et al., Pelplin 2013, s. 35–36.

<sup>62</sup> G. Gleba, *Sehen, Hören, Schmecken. Identifikationsangebote am Beispiel norddeutscher Städte*, w: *Aspetti e componenti dell'identità urbana in Italia e in Germania. Secoli XIV–XVI. Aspetti und Komponenten der städtischen Identität in Italien und Deutschland (14.–16. Jahrhundert)*, red. G. Chittolini, P. Johanek, Bologna 2003, s. 138, s. 148–149. P. Eckhart, M. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 24.

**Printed sources (Źródła publikowane)**

- Brüggemann L.W., *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern*, t. 1, *Allgemeine Einleitung und Beschreibung des Preußischen Vorpommern*, Stettin 1779.
- Brüggemann L.W., *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern*, t. 2, cz. 1, *Beschreibung der zu dem Gerichtsbezirk der Königl. Landeskolegien in Stettin gehörigen Kreise*, Stettin 1784.
- Brüggemann L.W., *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern*, t. 2, cz. 2, *Beschreibung der zu dem Gerichtsbezirk der Königl. Landeskolegien in Köslin gehörigen Kreise*, Stettin 1784.
- Friedeborn P., *Historische Beschreibung der Stadt Alten Stettin in Pommern [...]*, 1.-3. Buch, Alten Stettin 1613.
- Kanzow T., *Chronik von Pommern in hochdeutscher Sprache*, red. F.L. v. Medem, Anklam 1841.
- Liber Emblematum D. Andreae Alciati [...]*, Frankfurt am Mayn 1566.
- Micraelius J., *Antiquitates Pomeraniae, oder Sechs Bücher vom Alten Pommerlande*, ks. 3, Stettin-Leipzig 1723.

**Studies (Opracowania)**

- Arlinghaus F.-J., *Konstruktionen von Identität mittelalterlicher Korporationen – rechtliche und kulturelle Aspekte*, w: *Die Bildlichkeit korporativer Siegel im Mittelalter: Kunstgeschichte und Geschichte im Gespräch*, red. M. Späth, Köln 2009.
- Bedos-Rezak B.M., *Ego, Ordo, Communitas. Seals and The Medieval Semiotics of Personality (1200–1350)*, w: *Die Bildlichkeit korporativer Siegel im Mittelalter. Kunstgeschichte und Geschichte im Gespräch*, red. M. Späth, Köln–Weimar–Wien 2009.
- Bedos-Rezak B.M., *Medieval Identity. A Sign and a Concept*, „*American Historical Review*” 2000, 105.
- Bedos-Rezak B.M., *When Ego Was Imago. Signs of Identity in the Middle Ages*, Leiden–Boston 2011.
- Bosse H., *Treptows einstiger Seehandel*, „*Unser Pommerland*” 1928, 13, 5–6.
- Cieśluk M., Gut A., Gut P., *Paul Friedeborn i jego kronika*, w: P. Friedeborn, *Historyczny opis miasta Szczecina [z 1613 roku]*, ks. 1, tłum. M. Cieśluk et al., oprac. M. Cieśluk et al., Szczecin 2022.
- Czaja R., *Średniowieczne miasto jako europejskie miejsce pamięci*, w: *Fundamenty średniowiecznej Europy*, red. Ż. Sztyls et al., Pelplin 2013.
- Eckhart P., Tomaszewski M., *Städtische Geschichtsschreibung in Spätmittelalter und Früher Neuzeit – Standortbestimmung und Perspektiven eines Forschungsfelds*, w: *Städtisch, urban, kommunal. Perspektiven auf die städtische Geschichtsschreibung des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit*, red. P. Eckhart, M. Tomaszewski, Göttingen 2019.
- Gaziński R., *Handel morski miast pomorskich w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, „*Studia Maritima*” 2015, 28.
- Gaziński R., Grzelak J., *Herb miasta Szczecina*, w: *Szczecin na przestrzeni wieków. Historia. Kultura. Sztuka*, red. E. Włodarczyk, Szczecin 1995.
- Geschichtsquellen des burg- und schlossgesessenen Geschlechts von Borcke*, t. 1, red. G. Sello, Berlin 1901.
- Gleba G., *Sehen, Hören, Schmecken. Identifikationsangebote am Beispiel norddeutscher Städte*, w: *Aspetti e componenti dell'identità urbana in Italia e in Germania. Secoli XIV–XVI. Aspetti und Komponenten der städtischen Identität in Italien und Deutschland (14.–16. Jahrhundert)*, red. G. Chittolini, P. Johanek, Bologna 2003.
- Grzelak J., *Herb gminy Banie. Studium historyczno-heraldyczne*, Szczecin 2003.

- Gut A., *Herb Gryfic*, w: *Gryfice. Dzieje miasta*, red. T. Białecki, Szczecin 2013.
- Gut A., *Herb miejski jako medium społecznej komunikacji. Treści symboliczne herbu Kamienia Pomorskiego do końca XIX wieku*, „Zapiski Historyczne” 2020, 85, 3.
- Gut A., *Źródła wiedzy heraldycznej Ludwiga Wilhelma Brüggemanna. Herby miejskie w „Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogtums Vor- und Hinter-Pommern”*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2018, 33, 1.
- Guzikowski K., *Rywalizacja i współpraca. Polityka Barnima I (1233–1278) i Bogusława IV wobec Piaśtów (1278–1309)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2017, 32, 2.
- Heintze O., *Der Hafenort Regamünde*, „Baltische Studien” 1860, 18, 1.
- Kücken L., *Geschichte der Stadt Cammin im Pommern, und Beiträge zur Geschichte des Camminer Dom-Capitels*, [Cammin] 1880.
- Lottes G., *Stadtchronistik und städtische Identität. Zur Erinnerungskultur der frühneuzeitlichen Stadt*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg” 2000, 87.
- Mersiowsky M., *Medien der Erinnerung in der spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Stadt*, w: *Stadt zwischen Erinnerungsbewahrung und Gedächtnisverlust*, red. J.J. Halbekann, E. Widder, S. v. Heusinger, Ostfildern 2015.
- Okniński P., *Oficjalna przeszłość miasta*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 2, red. H. Manikowska, Warszawa 2019.
- Okniński P., *Wehikuły pamięci. Przeszłość i władza w dawnym Krakowie (do końca XVIII w.)*, Warszawa 2023.
- Paravicini W., *Gruppe und Person. Repräsentation durch Wappen im späteren Mittelalter*, w: *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte*, red. O.G. Oexle, A. v. Hülsen-Esch, Göttingen 1998.
- Pelc J., *Słowo i obraz na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002.
- Piech Z., *Herb jako źródło historyczne*, „Rocznik Heraldyczny” 2018, 17.
- Rautenstrauch J., *Luther und die Pflege der kirchlichen Musik in Sachsen (14.–19. Jahrhundert). Ein Beitrag zur Geschichte der katholischen Bruderschaften der vor- und nachreformatorischen Kurrenten, Schulchöre und Kantoreien Sachsens*, Barsinghausen 2012.
- Rogulski J., *„Insignia ducalis splendoris”. Splendor rodziny książąt Sanguszków i środki jego manifestacji od XV do XVIII wieku*, Kraków 2022.
- Rau S., *Die Städte und ihre Chroniken. Überlegungen zu einer Geschichte der Verflechtungen auf regionaler und globaler Ebene*, w: *Studien zur Stadtchronistik (1400–1850). Bremen und Hamburg, Oberlausitz und Niederlausitz, Brandenburg und Böhmen, Sachsen und Schlesien*, red. L.-A. Dannenberg, M. Müller, Hildesheim–Zürich–New York 2018.
- Riemann H., *Geschichte der Stadt Greifenberg in Pommern*, Greifenberg 1862.
- Rymar E., *Pierwsze generacje pomorskich Borków (XII–XIV w.)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2003, 18, 3.
- Rymar E., *Udział Pomorza w wojnie koalicyjnej 1283–1285*, w: *W kręgu idei, polityki i wojska. Studia ofiarowane Profesorowi Januszowi Farysiowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2009.
- Schleinert D., *Paul Friedeborn und seine Familie*, w: *Friedeborn i jego dzieło. Friedeborn und sein Werk*, red. P. Gut, Szczecin 2021.
- Schmidt H., *Die deutschen Städtechroniken als Spiegel des bürgerlichen Selbstverständnisses im Spätmittelalter*, Göttingen 1958.
- Smoliński M., *Miedzy dwoma organizmami państwowymi – biskup kamieński Herman von Gleichen i jego stosunki z książętami Pomorza Zachodniego oraz margrabiami brandenburskimi*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2011, 3 (7).
- Spuhrmann R., *Geschichte der Stadt Cammin in Pommern und des Camminer Domcapitels*, 2. Aufl., Cammin i. Pom. 1924.

- Stein R., *Selbstverständnis oder Identität? Städtische Geschichtsschreibung als Quelle für die Identitätsforschung*, w: *Memoria, communitas, civitas. Mémoire et conscience urbaines en occident à la fin du Moyen Âge*, red. H. Brand, P. Monet, M. Staub, Ostfildern 2003.
- Stieldorf A., *Zur Funktion von Stadtbefestigungen auf Siegeln und Münzen*, w: *„Vmbringt mit starcken turnen, murn“*. Ortsbefestigungen im Mittelalter, red. O. Wagener, Frankfurt 2010 (Beihefte zur Mediaevistik: Monographien, Editionen, Sammelbände, t. 15).
- Urzednicy miejscy Kołobrzegu do 1805 roku, oprac. R. Gaziński, Toruń 2018.
- von Bülow G., Rango, Martin von, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 27, Leipzig 1888.
- Wehrmann M., *Vom Kriege Brandenburgs und Pommerns in den Jahren 1283–1284*, „Monatsblätter der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde” 1903, 17, 9.
- Wiesiołowski J., *Polskie dziejopisarstwo mieszczańskie w późnym średniowieczu*, w: *Mente et literis. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, red. H. Chłopocka et al., Poznań 1984.
- Winckelsser K., *Die Kolberger Familie Kundenreich*, „Ostdeutsche Familienkunde” 1973, 6, 2.
- Wriedt K., *Bürgerliche Geschichtsschreibung im 15. und 16. Jahrhundert. Ansätze und Formen*, w: *Städtische Geschichtsschreibung im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, red. P. Johaneck, Köln–Weimar–Wien 2000.

## NOTA O AUTORZE

Agnieszka Gut – dr hab., profesor Uniwersytetu Szczecińskiego, pracuje w Instytucie Historycznym US, prowadzi zajęcia z nauk pomocniczych historii, wstępu do badań historycznych, form kancelaryjnych w Polsce oraz form komunikacji w średniowieczu. Zajmuje się dyplomatyką, sfragistyką i heraldyką dawnego Księstwa Pomorskiego.

## ABOUT THE AUTHOR

Agnieszka Gut – PhD with habilitation, D., Professor at the University of Szczecin, works at the Historical Institute of the University of Szczecin, teaches auxiliary sciences of history, introduction to historical research, chancellery forms in Poland and forms of communication in the Middle Ages. He researches diplomatics, sphragistics and heraldry of the former Pomeranian Duchy.

